

У ИШЧЕКИВАЊУ РЕЧНИКА РОВАЦА ...
(срп. дијал. *скалабучићи* „сакупити (стоку), помешати”)*

МАРТА БЈЕЛЕНИЋ

*Прештампано из
Зборника Матице српске за филологију и лингвистику L
Нови Сад, 2007.*

У ИШЧЕКИВАЊУ РЕЧНИКА РОВАЦА ...
(срп. дијал. *скалабучиџи* „сакупити (стоку), помешати”)*

МАРТА БЈЕЛЕТИЋ

UDC 811.163.41'282'373

Крајак садржај. У раду се, на основу творбено-семантичке анализе, предлаже етимологија дијалекатског глагола *скалабучиџи* и његових варијаната.

Кључне речи: српски језик, дијалекат, етимологија, творба речи, семантика, глагол.

Речници црногорских говора доносе следеће облике: *скалабучиџи* „сакупити, саставити”: Скалабучили сте толику стоку, па је немам ђе затворити Прошћење (Вујичић), *скалабучиџи се* „скупити се брзо, стрчати (на неко место)”: А овце ошетише вука, скалабуцаше се у долину Пива (Гаговић),¹ *скала(м)бучиџи* „помешати на брзу руку, како било”, „помешати два или више стада оваца, говеда, збуључити”: Скалабучили два буљука, па се направио дернек — Он ће скаламбучити овце и говеда па све оћерати на локву да напои, *скала(м)бучиџи се* „помешати се, наћи се у гомили, стаду и сл.” Ускоци (Станић).² Глагол је забележен и са префиксима за-: *закалабучиџи* „в. скалабучиџи” Ускоци (Станић) и на-: *накалабучиџи* „нагнати, натерати, сатерати” Пива (Гаговић), што омогућава да се реконструише прост глагол *калабучиџи, који досад није потврђен.

Пада у очи и фонетска варијантност разматраног глагола. Она се огледа у варирању не само иницијалног елемента *кала-*, уп. нпр. *скарабучиџи* „смешати”: Скарабучиџо је и брашно, и масло, и аљине, торбе и грабље, никака се ту реда не зна Пива (Гаговић),³ *скарбучиџи* „помешати, смешати, збуључити” Ускоци (Станић), него и основног *-бучиџи*. Тако су забележени и облици са *-буџиџи*: *закала(м)буџиџи* „прикупити, терати испред себе”: Закаламбуџиџо буљук оваца и рано оћера на напој, „заимати, стећи, обогатити се”: Закалабуџиџо доста стоке и са[д] живи ко бег на Ерцеговини, такође „увелико одмакнути у започетом раду”: Закаламбуџиџи су са радом увелико: још само да дигну кров и онда су на коњу, *накалабуџиџи* „нагнати, натерати, сатерати”:

* Овај чланак је резултат рада на пројекту 148004 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*” који у целини финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ Облик *скалабуцаше се*, употребљен у реченици, сугерисао би да је номинатив овог глагола *скалабуцаџи се*, уп. даље *збуцаџи се* из истог говора.

² Милија Станић и у својој рукописној збирци лексема из Боговађе у доњој Колубари (грађа РСА) бележи глагол *скалабучиџи* „саставити, помешати (стоку или шта друго)”.

³ У Пиви се јавља и истозначни облик *скарлабучиџи*.

Поче киша и ја накалабућим овце право колиби Пива (Гаговић),⁴ али и са *-буца-ићи*: *скалабуцаићи се* „скупити се брзо, стрчати (на неко место)”, *накалабуцаићи* „нагнати, натерати, сатерати” Пива (Гаговић).

Творбено рашчлањавање глагола *скалабучићи* на елемент *кала-* и основу *-бучићи* олакшаће нам трагање за његовом етимологијом. Пажњу ћемо прво усмерити на основу.

Изложени дијалекатски материјал показује да се уз глагол *скалабучићи* „скупити, помешати, збуљчити” као објекат најчешће појављују именице *овце*, *сйока*, *говеда*. То нас наводи на помисао да основа *-бучићи* стоји у вези са именицом *бук* „крдо, чопор”: Бук у правом значењу је код оваца, а тако га зову и они Далматинци што пасу благо на нашој страни⁵ — Наш Буковичанац ... у свом бѹку (крду) од блага забиљежи башка, што ће клати Буковица (РСА). Скок ову именицу објашњава као поствербал од *бўкаићи*, са основним значењем „*strepitus*”, које се у Далмацији развило у „скуп, огранак, мноштво, крдо (оваца), стадо” (Skok 1:225 s.v. *būčan*). Прихватајући Скоково тумачење, Бориш детаљније анализира однос између *бук* „стадо” и *бук* „група људи, огранак, племе” (последња реч потврђена је код два далматинска писца из 18. века, Грабовца и Качића-Миошића). Он сматра да су оба значења секундарна, изведена из старијег „бука, галама” (коју прави велика група људи или животиња), али да је семантички развој у конкретном случају ишао у смеру „група људи” > „група животиња, стадо” (Vogůš 1986:85—87).

Очекивани деноминал од *бук* „стадо” био би глагол **(с-)бучићи* „(с)купити у стадо”, али таквом облику за сада нисмо нашли потврду.⁶ Забележени су, међутим, бројни синоними са *-букаићи* и *-буцаићи* у основи, уп. *збўкаићи* „буком, риком или каквим сличним снажним звуцима сазвати, сакупити”, *збўкаићи се*, *збўчаићи се*, *збўцаићи се* „доћи, скупити се бучући, уз рику (о животињама, обично о говедима)” (РСА), *збўкаићи* „бучући учинити да се говеда скупе”, *збўкаићи се* „скупити се бучући (обично о говедима)”: Збукала се говеда на вучјак, фиг. „скупити се, доћи са разних страна на једно место”: Збуко се велики народ Ускоци (Станић), „сакупити се с буком (о воловима)” Прошћење (Вујичић), *збўкаићи (се)*, *збўчѣм (се)* „скупити одасвуд, свикати; скупити се с разних страна” Васојевићи (Боричић).

Скок не помиње ниједан од наведених облика. Тако остаје неразјашњено питање њихове деривације: да ли су то изведенице префиксом *с-* од основних глагола *бўкаићи* „оглашавати се букањем, риком” (в. ЭССЯ 2:235 s.v. **bōkati*;⁷ SP 1:443—444 s.v. **bukati* : **bučati* I.), *бўчаићи* „производити потмулу буку, хуку” (в. ЭССЯ 2:233 s.v. **bōčati*;⁸ SP I.c.), *бўцаићи*

⁴ Уп. и потврду из Бачке *скалабућити* „нешто на брзину склепрати без обзира на међусобну повезаност” бачки Буњевци (Reić/Vašlija).

⁵ Ову потврду из „врлетних крајева на међи босанско-далматинској” бележи Мојо Медиф у листу *Јавор* за 1883. годину, страна 1612, наводећи и загонетку „Уђе вук у бук и изнесе на репу јабук” (одгонетка: стапаница и стап).

⁶ RJA доноси глагол *збучићи (се)* у значењу „подбости, подићи буну, узбунити (се)”.

⁷ Уп. и ЭССЯ 3:88 s.v. **bukati* (se).

⁸ Уп. и ЭССЯ 3:74 s.v. **bučati*.

„букати, рикати”⁹ (уп. Skok 1:225 s.v. *būcati² se*) или пак деноминали од *бук* „хука, тугњава; букање, рика; вика, галама” (в. ЭССЯ 2:235 s.v. *bokъ; SP 1:445 s.v. **bukъ 2.* : *buka), *бука* „id.” (в. ЭССЯ 3:87 s.v. *buka; SP 1.c.)? Чини се да су оба тумачења подједнако могућа, а занимљиво је и то да ова ономатопејска породица речи нема једнозначно решење ни на прасловенској равни, будући да се с.-х. облици своде на различите псл. предлошке.

За наше разматрање од посебног су значаја потврде *збуцаџи* „саставити, скупити стоку у велико стадо”: *Збуцали сеоску стоку па је пуштили у санпас Ускоци (Станић) и збуцаџи се „збуљукати се (о говедима)”*: Чим омирисаше крв, говеда се збуцаше око стрвине и почеше да се криве Пива (Гаговић), које представљају потпуне семантичке пандане непотврђеног, али врло извесног облика *збучиџи „скупити у стадо”. Уп. још и *збуцаџи се „сакупити се”*: Велики се народ на ону главицу збуцо, нешто се збило Прошћење (Вујичић), „доћи са разних страна у масама на једно место, скупити се, сјатити се, састати се, згрнути се”: *Збуца се толики мал — Збуцо се велики народ на Буан Ускоци (Станић),¹⁰ „сакупити се на једно место”*: А доприје глас де се Турци примичу, сво се село збуца испре цркве Пива (Гаговић).¹¹

У својству творбено-семантичке паралеле можемо поменути деноминале образоване од синонимног турцизма *буљук* „мноштво, већа гомила; стадо, крдо, јато итд.”:¹² *збуљукџи / збуључиџи* „скупити у буљук, у гомилу (стоку или мноштво људи)” (РСА), *збуљукџи / збуључиџи* „направити један буљук од два или више стада, помешати два или више стада (ради заједничке испаше, муже и прикупљања мрса)”, „скупити се у гомилу”: *Шта е, људи, што сте се збуључили? Ускоци (Станић), збуљукџи „дотерати велики број грла и чувати их на малом простору”*: *Збуљукал’и би стоку у једну л’иваду, па би играг’и гуде Гораждевац (Букумирић).¹³ Паралелизам облика на *-џи* и *-иџи* (*з-буљук-џи* : *з-буључ-иџи*) још једна је потврда да је поред потврђеног *з-бук-џи* сасвим вероватан и непотврђени облик *з-буч-иџи „скупити у стадо”, који лежи у основи глагола *скалабучиџи*.*

Тај глагол, као што је напред констатовано, садржи и елемент *-кала-*. Он је најпре могао настати преобликовањем првобитног *с-коло-бучиџи, будући да су у црногорским говорима посведочени синонимни глаголи образовани по истом творбеном моделу, уп. *с-коло-враџиџи*

⁹ Према РСА, основно значење овог глагола је „цепати, дерати, кидати; разбацивати, растурати” итд.

¹⁰ Неповратни глагол *збуцаџи* у Ускоцима има значење: „неуредно, немарно урадити, свршити неки посао на брзу руку”.

¹¹ Овој породици речи можда припада и именица *буч* „место где се народ скупља, трг, пијача”: Доносе у њега [дућан] мало ситнице и сиграчке за децу, чиме је могао на „бучеве” и на вашар изићи Грујић Н., *Даница* 1867, 468 (РСА), уп. и *буч, буча* „католичка црквена слава” Војводина (РСГВ).

¹² Првобитно значење ове речи било је: „јединица турске војске; чета пешака, ескадрон коњаника” (РСА).

¹³ Овамо и *збуључиџи* „стећи доста стоке, обично оваца”, „постати имућан, обогатити се” Ускоци (Станић), *збуључиџи* „сакупити доста оваца, од њих створити стадо, буљук”: Он је забуључио, за њега нема кризе Гораждевац (Букумирић), уп. горе *закалабуџиџи*.

„скупити у гомилу (о стоци)”: Шта си сколовратио та говеда, пушћи иг нек ђирају тијем долинама Пива (Гаговић),¹⁴ *с-колд-врчийи* „сатерати, сабити”: Сколоврчи овце па иг онђе између жита проћерај Ускоци (Станић).¹⁵ Облик *сколоврчийи* у значењу „дувати кружно (о ветру)” представља варијанту глагола *коловрчийи* „дувати као вихор, стварајући вртлоге, ковитлаце”, који је деноминал од *кдловрйи* „ковитлац (воде, ваздуха, прашине и сл.), вртлог” (РСА). Ова именица се своди на псл. *kolovortъ, које се тумачи као сложеница *kolo и *vortъ (ЭССЯ 10:149). За значење „скупити у гомилу (о стоци)” треба претпоставити утицај глагола *сколији* „окружити, опколити”, пошто је глагол *сколоврчийи* уједно и његов синоним (в. Бјелетић 241—242). Исти је случај и са глаголом *сколдврчийи*, који је вероватно образован од *коло* и *врчийи* (ор. cit. 216).

До промене *коло-* > *кала-* могло је доћи или укрштањем са семантички блиском именицом *калџбука* „врева, галама, метеж” Ускоци (Станић), „галама, халабука” (РСА),¹⁶ или под утицајем бројних глагола са иницијалним елементом *кала-*, од којих је већина забележена и у црногорским говорима. Неки од тих глагола представљају потпуне синониме разматраног *скалабучийи*, уп. нпр. *скала(м)басайи* „помешати два или више стада оваца, говеда, збуључити”:¹⁷ Скалам^мбасо нолика говеда на локву, *скалџмуцийи (се)* „id.” Ускоци (Станић), *калабураји(и)* „мешати своју и туђу стоку или мешати више врста стоке заједно”, *скалабураји(и)* „измешати стоку”: Што си скалабуро коње и краве? Змијање у Босанској Крајини (грађа ЕРСЈ),¹⁸ неки имају врло блиско значење, уп. *каламуйији* „мешати, правити смесу, мешавину”, *закаламуйији* „урадити што на брзину и како било”: Бијаше закаламуйила наку чорбетину, нијесам о ње ни сркно Пива (Гаговић),¹⁹ а неки само садрже поменути елемент *кала-*, уп. *калавркаији* „сркати, непристојно јести”, *калаврскатији* „id.” Ускоци (Станић), *калакџсати* „пробати, кусати, јести” Васојевићи (Боричић),²⁰ *калавџјаји* „лутати без икаквог циља, скитати” Ускоци (Станић).²¹

Напред је речено да, осим основе *-бучийи*, варира и елемент *кала-*, тј. да су забележени и облици са *кара-*: *скарабучийи* „смешати” Пива (Гаговић) и *скарџбучийи* „помешати, збуључити” Ускоци (Станић). Они су могли настати под утицајем фонетски блиског глагола *скарџбучийи*

¹⁴ У Пиви глагол има и значење „дувати кружно (о ветру)”, у Ускоцима „окружити, опколити” (Станић), уп. и *коловрчайи* „очима колутати, шарати, превртати; окретати се” Васојевићи (Боричић).

¹⁵ У Ускоцима глагол има и значење „салетети са свих страна, не дати некоме да мрдне; стиснути”, „направити коломат, венац око врчаница одозго по опанку, по његовим крајевима и по средини”, док повратни облик *сколдврчийи се* значи „скупити се, савити се”. Уп. још и *сколоврчийи* „обратити, навалити са захтевом, притиснути да се нешто учини или дозволи” Загарач (Ђупићи), „савити, скрчити (некога, нешто)” Пива (Гаговић).

¹⁶ За њено порекло в. ЕРСЈ 1:99 s.v. *алабука*.

¹⁷ У Ускоцима глагол има и значење „помешати на брзу руку, како било”.

¹⁸ Уп. и *скалабурији* „натрпати на гомилу ствари које међусобно немају везе” Васојевићи (Боричић).

¹⁹ За порекло в. Бјелетић 302.

²⁰ За последња три облика уп. и Бјелетић 207—208.

²¹ Уп. Бјелетић 178.

„урадити на брзину, како било” Боговађа, *скарабуцији* „id.” Јабучје, ср. Колубара (грађа РСА), који у Црној Гори има и варијанту са *кала-*, уп. *скалабуцији* „id.” Седобро код Пријепоља (грађа ЕРСЈ). Сличан је случај и са глаголом *покарабасији* „пореметити, покварити” Прошћење (Вујичић), *покарабасији* „id.”: Ко ли ми је покарабасио они плас, пас му се меса најо? Пива (Гаговић),²² који такође има варијанту са *кала-*, уп. *покалабасији* (*се*) „покварити (*се*), пореметити (*се*)”: Све си ми ово покалабасио, „покварити (нечије) односе, завадити (*се*)”: Били су добри пријатељи, но су се сад нешто покалабасили Васојевићи (СТИЈОВИЋ). Овај глагол, међутим, показује и варирање основе, па су тако забележени и облици *покарабасији* / *покарабасији* (*се*) „покварити (*се*)”: Не покарабаси ми ову пилу, „покварити (нечије) односе, посвађати (*се*)”: Не виђамо се, покарабасили смо — Нешто су се покарабасили Ускоци (СТАНИЋ). Изразита варијантност облика при релативној постојаности значења указује да сви овде поменути глаголи припадају сфери експресивне лексике.

Осврнимо се и на семантику глагола *скалабуцији*. Уколико је предложено тумачење тачно, тј. да је у питању деноминал од *бук* „стадо”, онда је примарно значење овог глагола „скупити (овце, говеда) у стадо”. У том случају значење „помешати (било шта)” настало је секундарно, преко међукарике „помешати два или више стада”, али и под утицајем семантике сличних творевина, као што је нпр. *каламучији*. Будући да семантички развој обично иде од општег ка конкретизованом, појединачном значењу, логичан би био и помак „помешати (било шта)” > „помешати стоку” > „скупити стадо”. У том случају за разматрани глагол морало би се потражити другачије етимолошко решење.

Београд

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелетић — М. Бјелетић: *Исковрнути глаголи. Типови експресивних превербалних форманаца (на српском и хрватском језичком материјалу)*, Београд 2006.
- Боричић — В. Боричић Тиврански: *Рјечник васојевићког говора*, Београд 2002.
- Букумирић — М. Букумирић: Пастирска лексика села Гораждевца, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 35/1, Нови Сад 1992, 161—193.
- Вујичић — М. Вујичић: *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*, Подгорица 1995. (Посебна издања ЦАНУ књ. 29, Одјељење умјетности књ. 6).
- Гаговић — С. Гаговић: Из лексике Пиве (село Безује), СДЗБ 51/2004, 1—313.
- Елезовић I—II — Г. Елезовић: *Речник косовско-мејохиског дијалекта*, I СДЗБ 4/1932, II СДЗБ 6/1935.
- ЕРСЈ — *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003—.
- ЭССЯ — *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974—.
- Марковић — М. Марковић: Речник народног говора у Црној Реци, СДЗБ 32/1986, 245—500.
- РСА — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, Београд 1959—.
- РСГВ — *Речник српских говора Војводине*, Нови Сад 2000—.

²² Уп. и *покарабасији* „растурити, покварити”: Одавно смо покарабасили односе, *покарабасен* „покварен, растурен”: У суботу је свадба договорена, а у понедељак већ покарабасена Јабучје, ср. Колубара (грађа РСА), *покарабасији се* „позавадити се, покварити односе, споречкати се” Косово (Елезовић II), *покарабасији се* 3. sg. „покварити (*се*)” Црна Река (Марковић).

- СДЗБ — *Српски дијалектолошки зборник*, Београд.
Станић — М. Станић: *Ускочки речник* 1—2, Београд 1990—1991.
СТИЈОВИЋ — Р. СТИЈОВИЋ: Из лексике Васојевића, СДЗБ 36/1990, 121—380.
ЂУПИЋИ — Д. ЂУПИЋ, Ж. ЂУПИЋ: Речник говора Загарача, СДЗБ 44/1997.

Boryś 1986 — W. Boryś: Z badań nad innowacjami semantycznymi w ludowym słownictwie serbsko-chorwackim (Ludowe terminy pasterskie *buk*, (*h*)*omut*, *uvor* 'stado'), *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* 4, Wrocław etc. 1986, 85—91.

Peić/Bačlija — M. Peić, G. Bačlija: *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad / Subotica 1990.

RJA — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* I—XXIII, Zagreb 1880—1976.

Skok — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I—IV, Zagreb 1971—1974.

SP — *Słownik prastłowiański*, Wrocław etc. 1974—.